

YAŞANILAN TECRÜBELERİN HADİS METİNLERİNE YAKLAŞIMA ETKİSİ: PANDEMİ ÖRNEĞİ*

Abdulvahap ÖZSOY**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 6 Aralık 2021, **Kabul Tarihi:** 2 Ocak 2022, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2022, **Atıf:** Özsoy, Abdulvahap. "Yaşanılan Tecrübelerin Hadis Metinlerine Yaklaşım Etkisi: Pandemi Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 37-66.

<https://doi.org/10.33415/daad.1033244>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 6 December 2021, **Accepted:** 2 January 2022, **Published:** 31 March 2022, **Cite as:** Özsoy, Abdulvahap. "The Effect of Experiences on Approaches to Hadith Texts: Pandemic Sample". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 22/1 (March 2022): 37-66.

<https://doi.org/10.33415/daad.1033244>

Öz

Hadis metinlerine yaklaşım farklılıkları sahabe döneminden itibaren var olan bir olgudur. Bu farklılıkların birçok sebebi vardır. Bu çalışmada yaşanan önemli tecrübelerden biri olan pandemi süreçlerinin hadis metinlerine yaklaşıma etkisi ele alınmaktadır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde pandemiden etkilenen İbn Hacer ile pandemi tecrübesi olmayan çağdaşı İbn Melek örneğinde pandemi sürecinin tarihte hadis metinlerine yaklaşıma dair etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise günümüzde yaşanan pandemi sürecinin insanların hadis metinlerine yaklaşımına etkisi nicel ve nitel verilerin birlikte değerlendirilebildiği karma yöntem araştırmalarından yararlanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede pandemi sürecinin insanların hadis metinlerine ilgisini artırıp artırmadığı, pandemiden etkilenme düzeyinin özellikle din-bilim münasebeti çerçevesinde hadis

* Bu makale Atatürk üniversitesi tarafından desteklenen SBA-2021-9089 proje no'lu bilimsel araştırma projesi çerçevesinde hazırlanmıştır.

** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye, avozsoy@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7408-5519>.

metinlerini kabul veya reddetme hususundaki etkisi, ayrıca metinlere yaklaşırken teslimiyetçi veya akılcı bir tavır takınma, hadis metinlerinin kaynağı, yorumu gibi hususlarda etkisi anket çalışmasıyla tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tecrübe, Yorum, Tutum, Din-Bilim.

The Effect of Experiences on Approaches to ʔadīth Texts: Pandemic Sample

Abstract

Having different approaches to ʔadīth texts is a phenomenon that has existed since the companions (ṣaḥāba) period. There are many reasons for these differences. This study addresses the effects of the pandemic periods, which are necessary experiences, on approaches to ʔadīth texts.

The study consists of two chapters. The first chapter aims to determine the impact of pandemics on approaches to ʔadīth texts in history using the samples of Ibn Hajar, who experienced a pandemic, and Ibn Malak, who did not experience any pandemics.

As for the second chapter, the effect of pandemics on people's approach to ʔadīths was tried to be identified via qualitative and quantitative researches. Within this scope, questionnaires were used to determine the effect of a pandemic on matters such as whether the interest in ʔadīths increased during the pandemics, the effect of being influenced by the pandemic especially on accepting or denying ʔadīth texts as part of religion-science relation, having a rational or submissive approach towards ʔadīths, and the source or interpretation of the ʔadīth texts.

Keywords: Experiences, Comment, Attitude, Religion-Science.

Giriş

İnsanoğlu kendi dışındaki dünya ile iletişime geçerek hayatietini sürdürmektedir. Bu varoluşsal zorunluluk bilgi denilen fenomeni ortaya çıkarmıştır. En genel anlamıyla bilgi de zaten obje ile subje arasındaki ilişki şeklinde tarif edilmiştir.¹ İnsanın kendi dışındaki evreni anlamlandırırken çok bilinmeyenli bir meçhuliyet içerisinde olduğu söylenebilir. Bunun sebebi insanın maddi ve manevi olmak üzere ikili bir yapıya sahip olması ve bunlarla ilgili de sayısız etkenin gündeme gelmesidir. İnsanın biyolojik özelliklerinden, almış olduğu eğitime; içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapıdan, psikolojik durumuna kadar sayılamayacak kadar çok husus kendi dışındaki dünya ile ilişkisinde az ya da çok belirleyici bir fonksiyon icra etmektedir. Bu çerçevede dini metinlere yaklaşımın da bu faktörlerden bağımsız olduğunu söylemek mümkün değildir.

¹ Abdulkadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi* (İstanbul: Asa Kitabevi, 2009), 35-49.

Günlük hayatta karşılaştığımız meseleleri yönelik yaklaşımımızı belirleyen unsurların başında tutumlarımız gelmektedir. Tutumlarımız; bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç boyutlu bir yapıya sahiptir. Bilişsel boyut, ele alınan konuya ilişkin inanç, kanaat ve bilgilerimizden müteşekkildir. Duygusal boyut, inançlarla ilgili duygulardan oluşur. Davranışsal boyut ise, gösterilecek olan tepkilere hazırlık süreciyle ilgilidir.²

İnsanların yaşamış olduğu tecrübelerden özellikle hastalıkla ilgili olanları fizyolojik faktörler başlığı altında ele alınmaktadır. Zira;

“Yaşlanma, geçirilen akut ve kronik hastalıklar, ilaç veya ortopedik cihaz kullanımı, fiziksel engeller, yaşanan ameliyatlar vb. durumlar insanların tutumlarının oluşumunu etkileyen fizyolojik koşullardan bazılarıdır. Örneğin; kanser, şeker, kalp gibi kronik hastalıkların kötümser düşüncelere, bazı iç salgı bezlerindeki artış veya azalma yönündeki denge bozulmalarının tutum eğilimlerinde önemli değişimlere neden olduğu bilinmektedir. Bazı bulaşıcı hastalıklar da (cüzzam gibi), toplumsal soyutlama yaratmakta ve bu tür rahatsızlığı olan bireylerden kaçınma veya onları tecrit etme yönünde tutumlar geliştirmektedir.”³

Tarihte hadis metinlerine yönelik farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Özellikle hicri ilk asırlardaki ehli hadis ile ehli rey arasındaki tartışmalar incelendiğinde farklı yaklaşımların arkasında zihinsel ve bilişsel faktörlerin yer aldığı ifade edilebilir.⁴

Bu çerçevede Hadis metinlerini dinin kaynağı olarak kabul eden ve bu çerçevede kendisinden istifade edilmesi gerektiğini düşünen biri ile hadis metinlerinin tarihsel birer bilgi kaynağı olduğunu ifade eden kişilerin metinlere yaklaşımı aynı olmayacaktır. 73 fırka hadisinin farklı tutumlara sahip kişiler tarafından nasıl yorumlandığına dair yapılan bir çalışma konuyu somut bir şekilde ortaya koymaktadır. İlgili çalışmada Şemsuddîn el-Makdisî (öl. 390/1000 Civarı), Kâdı

² Erkan Kavas, “Dini Tutum - Stresle Başa Çıkma İlişkisi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 37 (2013), 144; Michael J. Donahue vd., “Din, Tutumlar ve Sosyal Davranış”, Din ve Maneviyat Psikolojisi -Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları-, 2013, 541-572.

³ Yıldız Dilek Ertürk, *Sosyal Psikoloji* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, ts.), 122.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Uyar, “Hadisleri/Sünneti Anlamada Farklı Yaklaşımlar (Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re’y Ekolleri)”, *Bilimname : Düşünce Platformu* II/5 (Şubat 2004), 29-44; Kadir Gürler, *Ehl-i Hadisin Düşünce Yapısı : İlk Dönem Ehl-i Hadis Örneği* (Bursa : Emin Yayınları, 2007).

Abdulcebbar (öl. 415/1020), İbn Hazm (öl. 456/1064), Gazzâlî (öl. 505/1111), İbn Rüşd (öl. 595/1198)'ün 73 fırka hadisi ile ilgili yaklaşımları ele alınmış ve farklı yaklaşımların arka planında yatan tutumlar tespit edilmeye çalışılmıştır.⁵

Genelde dini metinlere özelde ise hadis metinlerine yaklaşıma etki etmesi muhtemel tüm hususların bir makale çalışmasında ele alınması mümkün değildir.⁶ Ancak bu çalışmada insanların yaşamış oldukları önemli tecrübelerden biri olan pandemi süreçlerinin hadis metinlerine yaklaşıma dair bir etkisinin olup olmadığının izi sürülmeye çalışılacaktır. İçerisinde bulunmuş olduğumuz Covid-19 pandemi süreci dünya çapında yaşanan büyük bir salgının hadis metinlerine yaklaşıma etki edip etmediğinin nicel ve nitel verilerin birlikte değerlendirilebildiği karma yöntem araştırmalarından faydalanarak incelenmesini mümkün kılmıştır.

Hadisler ve salgın konusuna yoğunlaşmış çağdaş bilimsel çalışmalarda çoğunlukla salgınların tarihi,⁷ toplumsal yansımaları,⁸ Hz. Peygamber'in veya genel anlamda İslam'ın hastalıklara ve salgınlara bakışı, Hz. Peygamber'in tavsiyeleri ve bu tavsiyelere dair şarihlerin yorumları,⁹ bu süreçte dikkat edilmesi gereken esaslar, salgın

⁵ Muhammet Emin Eren, "Bir Hadis Beş Yorum: 73 Fırka Hadisine Farklı Bazı Yaklaşımlar", *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XXIX/2 (2018), 331-347.

⁶ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum: Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003); Cengiz Kallek (ed.), "Dini Hükmülerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı" (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), 567; Salih Kesgin, *Hadisleri Anlama Sorunu* (Ankara: TDV Yayınları, 2016).

⁷ Orhan Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, 2004); Mesut Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2005); Burcu Kurt, İsmail Yaşayanla (ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017); Hüseyin el-Mhemit, "İslâm Tarihi Boyunca Görülen Salgın Hastalıklar ve Alınan Önlemler", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8 (2020), 123-137; Hakan Temir - Hüseyin el-Mhemit, "Emevî İktidarın Kuruluş ve Yıkılışında Salgın Hastalıkların Etkisi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XX/2 (2020), 933-960; Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000).

⁸ Bahar Aykan - Onur Bilginer (ed.), *Salgın Halleri Covid-19 ve Toplumsal Eşizlikler* (Ankara: Nika Yayınevi, 2021); Tübitak tarafından desteklene projelerin bulguları için bk. "https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etekileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf", <https://tubitak.gov.tr> (Erişim 17 Ekim 2021).

⁹ Abdulvasıf Eraslan, "Tâ'ün Rivayetleri Çerçevesinde Hadis Şarihlerinin Hz. Peygamberin Karantina Tavsiyesine Yönelik Yaklaşımları", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XI/25 (2020), 487-511.

dönemlerindeki ibadetler ve fikhî hükümleri, salgınların inanca etkisi, bazı âlimlerin salgın hastalıklara yaklaşımı, genel anlamda bu sürecin dini yaşantı ve yaklaşımlara etkisi gibi konular üzerine durulmuştur.¹⁰ Ancak Salgın sürecinin hadislere yaklaşıma etkisine dair bu çalışmadaki gibi saha çalışması yapılmış değildir. Bu husus çalışmanın özgün yönünü ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın hadisleri anlama, yorumlama, dini bilgilere yaklaşım, dini ve bilimsel bilgilerin mukayesesi gibi hususlara dair elde edilecek bulgular vasıtasıyla sahih dini bilgiye ulaşma ve insanları sahih bir din anlayışına ulaştırma hususunda yeni birtakım yaklaşımlar geliştirmeye dair önemli yönlendirmelerde bulunması ise yaygın etki olarak ifade edilebilir.

1. Pandemi Süreçlerinin Tarihte Hadis Metinlerine Yaklaşım Etkisi

Geçmişte yaşanan pandemi süreçlerinin hadis metinlerine yaklaşıma etkisinin halk nezdindeki yansımalarını tespit etme imkânına sahip değiliz. Ancak pandemiden şiddetli bir şekilde etkilenen âlimler ile böylesi bir tecrübe yaşamamış âlimlerin eserleri üzerinden bu durumun izini sürmek mümkün olabilir. Bu çerçevede İslam tarihinde pandemi yaşanan coğrafyalar ve bu coğrafyalarda yaşayan âlimler incelendiğinde bu süreci ağır bir şekilde yaşayan hadis âlimlerinin başında, kendisinin de bulaşıcı bir hastalık olan dizanteriden vefat ettiği aktarılan,¹¹ İbn Hacer el-Askalânî'nin geldiği söylenebilir. IX. Yüzyılda Kahire'de yaşanan tâun salgınında İbn Hacer kendi çocuklarını kaybetmiş ve bu süreçle alakalı olarak *Bezlü'l-mâ'ûn fî fadli't-tâ'ûn* isimli bir

¹⁰ Veli Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi* (İstanbul : Gereklî Kitap, 2011); Ramy Mahmoud, "İbn Hacer el-'Askalânî'nin Veba-Tâun Gibi Salgın Hastalıklara Yaklaşımı", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* III/6 (2020), 67-86; Fatih Kandemir, "Bazı Demografik Değişkenler Bağlamında Covid-19 Pandemi Neslinin Dindarlık ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/Tokat İlmîyat Dergisi* VIII/1 (2020), 99-129; Süleyman Kaya, "Covid-19 Pandemi Süreci ve Sonrasına Kur'an Temelli Yaklaşım", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* IV/3 (2020), 1-29; Mehmet Bekir Gültekin, "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Din Görevlileri-Cami-Cemaat İlişkileri (Ankara/Yenimahalle Örneği)", *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/2 (2020), 131-164; Mehmet Aziz Yaşar, "Pandemik Hastalıklar ve Karantina Üzerine Fikhî Bir Analiz", *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences* VI/29 (2020), 463-479; Muhammed Yamaç, "Religious and Social Impacts in Turkey During the Coronavirus Pandemic", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VIII/1 (2021), 65-84.

¹¹ Şakir Mahmut Abdu'l-Muni, *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtuhu ve dirasetun fî menhecîhi ve mevaridihi fî kitabîhi'l-İsâbe*, (Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1997), 1/120.

eser kalem almıştır.¹² Bu noktada tarihte salgın hastalıkların hadis metinlerine yönelik ilk etkisinin konuyla ilgili müstakil çalışmalar yapmak şeklinde ortaya çıktığı ifade edilebilir. İbn Hacer ilgili eseri beş bölümden oluşturmaktadır. Bölümler ve yoğunlaştığı konuların şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır: Vebanın hem azab hem de rahmet olarak değerlendirilmesi; veba ile tâ'ûnun anlamı, bu hastalığın sebebine dair 'cin teorisi', hastalıktan korunmak üzere okunması tavsiye edilen ayet ve hadisler; vebadan dolayı ölen Müslümanın şehit olduğu; karantina-nın önemi, karantina bölgesini terk etmenin sakıncası; veba olunca yapılacak dua, alınacak önlemler, hastalara karşı takınılması gereken tavırlar.¹³

İbn Hacer'in veba ve hastalıklarla ilgili meseleleri bu şekilde genişçe ele almasının sebebinin yaşamış olduğu pandemi tecrübesi olduğu açıktır.

İbn Hacer'in Fethu'l-bârî isimli Buhârî şerhinde de yine veba ile ilgili hadisleri *Bezlu'l-mâ'ûn* isimli eseri çerçevesinde özetlediği görülmektedir.¹⁴ Ancak hemen hemen aynı zaman diliminde salgın hastalığın uğramadığı Anadolu'da yaşayan İbn Melek (öl. 821/1418'den sonra) Buhârî'de yer alan salgınla ilgili hadislerin yorumu hususunda oldukça farklı bir tavır takınmıştır. "Bir yerde tâ'ûn olduğunu işiterseniz oraya girmeyin! Sizin bulunduğunuz bir yerde tâ'ûn çıkarsa oradan çıkmayın!" rivayetini şerh ederken tâ'ûn kelimesinin izahını şu şekilde yapmıştır:

"Buradaki yasağın gerekçesinin, takdir edilmemiş bir şeyin başa gelme endişesi değil; tâ'ûn bulunan yere giren kişinin ölümünün o yere girmesi veya tâ'ûn bulunan yerden kaçan kişinin kurtulmasının buradan kaçmasından dolayı gerçekleştiğini insanların zannetmeleri sebebiyle ortaya çıkacak olan muhtemel bir fitnedeki endişe duyulmasından kaynaklandığı söylenmiştir."¹⁵

İbn Melek "Kim Allah yolunda öldürülürse o şehittir. Kim tâ'ûn sebebiyle ölürse o şehittir." hadisini şerh ederken ise tâ'ûn kelimesinin

¹² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlu'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn* (Riyad : Dâru'l-Âsime, 1991).

¹³ Krş. İsmail Kurt, "Bezlu'l-Mâûn Fadli't-Tâûn Adlı Eseri Çerçevesinde Veba Hastalığı", Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi: Akademik - US IV/1 (2020), 104-105.

¹⁴ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbuddin Hatib (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959), 1/180-181.

¹⁵ Abdullatif b. Abdulaziz İbn Melek, *Mebâriku'l-ehzâr şerhu Meşâriki'l-Envâr*, thk. Ebü Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1995), 2/57.

manasını en-Nevevî'den naklen aktarmış başka bir izahta bulunmamıştır.¹⁶

Aynı zaman diliminde ancak farklı tecrübelerle sahip olan bu iki âlimin şerhlerinin tamamen aynı özelliğe sahip olduğunu ifade etmek belki mümkün değildir. Ancak pandemiye çok ağır bir şekilde tecrübe eden İbn Hacer'in konuyla ilgili müstakil bir kitap yazması ve *Fethu'l-bâri*'de bu kitabını özetlemesi, buna mukabil pandemi tercübesi olmayan İbn Melek'in ilgili rivayetin sadece kaderle ilgisine kısaca değinmiş olması yaşanan tecrübelerin hadis metinlerine yaklaşıma etkisine dair önemli bir farklılık olarak yorumlanmaya müsait olmalıdır. Ayrıca şu husus da ifade edilmelidir ki, İbn Melek hadis şerhlerinin tümünde bu şekilde kısa izahlar yapmamakta; kendisi açısından önemli olan bir takım hususlarda ayrıntılı izahlara girişmektedir.¹⁷

2. Günümüzde Yaşanan Pandemi Tecrübesinin Hadis Metinlerine Yaklaşıma Etkisi

Tarihte pandemi süreçlerinin halk üzerindeki etkilerini tespit etme imkânı bulunmamaktadır. Ancak günümüzde devam eden Covid 19 pandemisinin halkın hadis metinlerine yaklaşımını nasıl etkilediğini nicel ve nitel verilerin birlikte değerlendirilebildiği karma yöntem araştırmalarından faydalanarak tespit etme imkânına sahibiz. Bu çerçevede çalışmanın devamında yapılan anket çerçevesinde günümüzde pandemi gibi bir tecrübenin insanların hadis metinlerine yaklaşımını etkileyip etkilemediği ele alınacaktır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma süreci karma yöntem araştırma desenlerinden biri olan yakınsayan paralel desen ile yürütülmüştür. Yakınsayan paralel desen araştırmacının, nitel ve nicel aşamaları araştırma sürecinde eş zamanlı olarak uygulaması ile yürütülmektedir. Bu desen yöntemlere eşit öncelik vermektedir ancak verilerin çözümlenmesi aşamasında bu aşamaları birbirinden ayrı tutmaktadır. En son aşamada ise yorumlama yapılırken nitel ve nicel kaynaklardan elde edilen veriler birleştirilir. Yakınsayan desenin amacı araştırma desenini en iyi şekilde anlamak için aynı konu üzerinde farklı fakat birbirini tamamlayıcı veriler

¹⁶ İbn Melek, *Mebâriku'l-ezhâr şerhu Meşâriki'l-Envâr*, 1/145-146.

¹⁷ Örneğin "Kimi, ameli geride bırakırsa, nesebi onu ileriye götürmez." hadisini şerhi hususundaki değerlendirme için bk. Suat Koca, "İbn Melek'in *Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr*'ındaki Şerh Yöntemi ve Eserin Hadis Şerh Literatüründeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/1 (01 Nisan 2012), 19-20.

toplamdır. Yakınsayan desen süreci araştırmacının nicel istatistik sonuçlarını nitel bulgularla doğrudan karşılaştırması ve çeliştirmesi ile yürütölmektedir.¹⁸

3.1.1. Çalışma Grubu

Araştırmaya katılanların demografik bulguları değerlendirildiğinde katılımcıların %63,8'inin kadın, %64,9'unun evli ve 72,8'inin de 21-44 yaş grubunda ki bireyler olduğu görölmektedir. Yaş gruplarının dağılımı için daha detaylı bakıldığında ise en az katılım %8,8 ile 15-20 arası yaş grubundan olanlara aittir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

		Sayı	%
Cinsiyetiniz	Erkek	229	36,2%
	Kadın	404	63,8%
	Toplam	633	100,0%
Medeni durumunuz	Evli	411	64,9%
	Bekar	218	34,4%
	Diğer	4	0,6%
	Toplam	633	100,0%
Yaş aralığınız	15-20	56	8,8%
	21-44	461	72,8%
	45 ve üzeri	116	18,3%
	Toplam	633	100,0%
Mesleęiniz	Akademisyen	19	3%
	Din Görevlisi	6	0,9%
	Eğitimci	131	20,7%
	Emekli	6	0,9%
	Esnaf	17	2,0%
	Ev hanımı	143	22,6%
	İdareci	7	1,1%
	İřçi	31	4,7%
	İřsiz	24	3,6%
	Memur	104	16,4%
	Öğrenci	121	19,1%
	Sağlık Elemanı	7	1,1%
	Serbest Meslek	19	3,0%
	Toplam	633	100,0%

¹⁸ Bk. J. W. Creswell - V. L. Plano Clark, *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (London: Sage Publications Ltd., 2011).

Eğitim Durumu	İlköğretim	52	8,2%
	Lise	140	22,1%
	Önlisans	87	13,7%
	Lisans	285	45,0%
	Yüksek Lisans	49	7,7%
	Doktora	20	3,2%
	Toplam	633	100,0%
Yaşadığınız yer	Köy	51	8,1%
	Kasaba	9	1,4%
	İlçe Merkezi	156	24,6%
	İl Merkezi	417	65,9%
	Toplam	633	100,0%
Gelir Durumunuz	Çalışmıyor	191	30,2%
	Asgari ücret	59	9,3%
	2500-5000	189	29,9%
	5001-8000	142	22,4%
	8001+	52	8,2%
	Toplam	633	100,0%

Meslekler açısından dağılımları ise %22,6 ile en yüksek katılımın ev hanımlarından en düşük katılımın ise %0,9 ile emekli ve din görevlilerinden olduğu görülmektedir. Eğitim durumları açısından katılımcıların dağılımında ise en yüksek oran %45 ile lisans düzeyine ait görülmektedir. En az katılım ise %3,2 ile doktora düzeyine aittir.

Katılımcıların %65,9'u il merkezinde yaşadığını belirtirken ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %24,6 ve köylerde yaşayanların oranı da %8,1'dir. Gelir durumu açısından verilere bakıldığında ise katılımcıların %30,2'sinin çalışmadığı, %9,3'ünün asgari ücret aldıkları %29,9'unun 2500-5000 TL gelire sahip oldukları ve %8,2'sinin de 8000 TL üzeri gelire sahip oldukları görülmektedir.

Demografik veriler bütün olarak değerlendirildiğinde, çoğunluğunun kadın, lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahip oldukları, 21-45 yaş aralığında buldukları, öğrenci, eğitimci ve akademisyen şeklinde eğitim camiasına mensup oldukları, il merkezinde yaşadıkları ve alt ve orta düzey gelire sahip oldukları dikkat çekmektedir.

3.1.2. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama araçları olarak kişisel bilgi formu, pandemi süreci değerlendirme formu, hadis yaklaşım değerlendirme formu kullanılmıştır. Hadislere yaklaşım değerlendirme formunda şu hadisler sorulmuştur:

1. "Şu çörek otunu kullanmaya devam edin, çünkü onda ölümden başka her hastalığa şifa vardır."¹⁹

2. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Yüce Allah İnsanlar topluca günah işlediklerinde, öğüt alıp tövbe etsinler diye onlara salgın bir bela gönderir. İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak ilkesini terk ettiklerinde, onları evlerinden dışarı çıkamayacakları duruma düşürür. Allah'ı anmayı unuttuklarında ise, dünyadan lezzet almasınlar diye ölüm korkusunu onların arasında yaygınlaştırır..."²⁰

3. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Bir yerde veba ve benzeri, herhangi bir bulaşıcı hastalık olduğunu işittiğiniz zaman, o yere girmeyiniz. Bulduğunuz yerde böyle bulaşıcı bir hastalık varsa, oradan da çıkıp kaçmayınız."²¹

4. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Mallarınızı zekatla koruyunuz. Hastalarınızı sadaka ile tedavi ediniz. Belaları da dua ile karşılayınız."²²

5. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir hadisinde "Bulaşıcılık / hastalığın bulaşması diye bir şey yoktur." buyurdu. Bedevî, köylü bir adam: "Ya Resülallah! Biz uyuz olmuş bir keçiyi davarların arasına koyduğumuzda onların hepsi uyuz oluyor." deyince, Peygamberimiz (s.a.s.) "Peki o ilk hayvanı kim uyuz etmişti?" diye cevap verdi."²³

46 | db

Rivayetler bu süreçte internet üzerinde en çok paylaşılan hadislerden seçilmiştir. Bu rivayetlerden bir tanesi uydurma diğerleri ise sahih olarak değerlendirilmektedir. Uydurma rivayeti de hadis olarak sormaktaki amacımız metinden hareketle bir rivayete dair geliştirilen tutumlarda bir farklılığın olup olmadığını tespit etmektir. Yukardaki hadislerin tümüyle ilgili olarak şu sorular deneklere yöneltilmiştir:

a. Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse doğrudur.

¹⁹ Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünen*, thk. 'İmâdu't-Tayyâr vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 2010), "Tıb", 6 Rivayet muhakkik tarafından sahih olarak değerlendirilmektedir. Bk. dipnot: 1.

²⁰ Bu rivayet internette hadis olarak yer almaktadır. Örnek olarak Bk. Mühürlü Güller, "Peygamber Efendimiz (s.a.v) Yüce ALLAH İnsanlar topluca günah işlediklerinde, öğüt alıp tövbe etsinler diye onlara salgın bir bela gönderir. Emr-i bi'l-maruf ile Nehy-i ani'l-münker (iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak) +", Tweet, @GullerMuhurlu (blog), 26 Mart 2020. Ancak bu rivayetin kaynağı bulunamamıştır. Bu itibarla uydurma olduğu anlaşılmaktadır.

²¹ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, *Sahih*, thk. 'İzzuddîn Dali vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 2015), "Tıb", 19.

²² Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, thk. Muhammed Besyünî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410), 3/282 Rivayet Beyhakî tarafından münker olarak değerlendirilmiştir.

²³ Buhârî, "Tıb", 24.

b. Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için peygamber böyle bir söz söylemez.

c. Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.

d. Hadiste geçen bilgiler o dönem insanının tecrübelerini yansıtmaktadır.

A seçeneği ile deneklerin hadislerin sahih olup olmadığına dair bir bilinç sahibi olup olmadıkları ölçülmeye çalışılmıştır. B seçeneği ise deneklerin din-bilim ilişkisi çerçevesindeki tutumları incelenmiştir. C seçeneği hadislerin vahiy mahsulü olup olmadığına dair yaklaşımlarını ölçmeye yöneliktir. D seçeneği ile ise hadis metinlerinin tarihsel olup olmadığına dair tutumlar incelenmiştir.

Daha genel olarak pandemi sürecinin etkisinin yukardaki seçenekleri tercihte etkileri, değişkenler aracılığıyla tespit edilerek yaşanan tecrübelerin hadis metinlerine yaklaşıma etkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

Görüşme formundan elde edilen nitel veriler içerik analizi ile değerlendirilmiş, nicel veriler ise SPSS 22 istatistik programından faydalanılarak uygun istatistik testler ile analiz edilmiştir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

4.1. Salgın Sürecinde Yaşananlara Dair Bulgular

Salgın sürecinde katılımcıların iş durumlarında herhangi bir değişiklik olup olmadığı sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, katılımcıların yaklaşık olarak yarısının olumlu veya olumsuz şekilde bu süreçten etkilendiği görülmektedir. Etkilenenler açısından ise %8,5'i olumlu, %36,7'sinin ise olumsuz etkilendiği dikkat çekmektedir.

Bu süreçte katılımcıların dini bilgilere ilgilerinde herhangi bir değişiklik olup olmadığı konusunda ise katılımcıların %50,7'sinin ilgilerinin arttığı, %4,7'sinin ise ilgilerinin azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla salgın sürecinin bireylerin dini bilgilere yönelmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Aynı bağlamda daha özel bir dini bilgi alanı olarak hastalıklarla ilgili hadislere olan ilgi değişikliği düzeyini tespiti için sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların %43,1'inin söz konusu hadisleri merak ettiği ve onları araştırdığı görülmektedir. Bu iki soruya verilen cevaplar bize insanların sıkıntılı durumlarda dini alana yöneldikleri ve sıkıntı konusuna dair dini cevaplar bulmaya çalıştıklarını göstermektedir.

Tablo 2: Salgın Sürecinde Yaşananlara Dair Bulgular

		Sayı	%
1. Salgın sürecinde iş durumunuzda herhangi bir değişiklik oldu mu?	Evet, olumlu anlamda	54	8,5%
	Evet, olumsuz anlamda	232	36,7%
	Hayır	347	54,8%
	Toplam	633	100,0%
2. Salgın sürecinde dini bilgilere ilginizde herhangi bir değişiklik oldu mu?	Evet, arttı.	321	50,7%
	Evet, azaldı.	30	4,7%
	Hayır, değişmedi.	282	44,5%
	Toplam	633	100,0%
3. Bu süreçte siz veya yakınlarınız Covid hastalığı geçirdiniz mi?	Ben hastalığa yakalandım.	28	4,4%
	Yakınlarımdan hastalanmalar oldu.	355	56,1%
	Ben ve yakınlarım hastalığa yakalandık.	145	22,9%
	Hiç kimse hastalığa yakalanmadı.	105	16,6%
	Toplam	633	100,0%
4. Pandemi sürecinin hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırmanıza etkisi oldu mu?	Evet	273	43,1%
	Hayır	277	43,8%
	Kararsızım	83	13,1%
	Toplam	633	100,0%
5. Covid 19 aşısına dair tutumunuz nedir?	Aşı oldum.	54	8,5%
	Sıramı bekliyorum aşı olacağım.	212	33,5%
	Kararsızım, araştırıyorum.	208	32,9%
	Aşı olmayacağım.	159	25,1%
	Toplam	633	100,0%

48 | db

Covid'e yakalanma ve Covid sebebiyle ölüm durumlarına bakıldığında, kendisi, akraba ve tanıdıkları hastalığa yakalananların oranının %83,4'e ulaştığı görülmektedir. Yine akraba veya tanıdıklarından Covid sebebiyle ölenlerin bulunduğunu belirtenlerin oranı da yine %75,5 olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu süreçten hastalık ve ölüm sebebiyle etkilenenlerin oranının çok büyük bir yüzdeye ulaştığı söylenebilir.

Covid 19 salgınının önlenmesinde en önemli araç olarak görülen aşı karşısında katılımcıların tutumlarına bakıldığında ise katılımcıların %25,1'inin aşı olmayacaklarını söyledikleri görülmektedir.

Kararsızları da ekleyince toplumda önemli oranda insanın aşya karşı soğuk durdukları ve şüpheyle yaklaştıkları dikkat çekmektedir.

4.2. Salgın Sürecinde Yaşananların Hadislere Etkisine Dair Bulgular

Salgın sürecinde yaşananların katılımcıların Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Şu çörek otunu kullanmaya devam edin, çünkü onda ölümden başka her hastalığa şifa vardır."* hadisine bakışlarına etkilerini ele alan tabloya baktığımızda;

Salgın sürecinin dini bilgilere olan ilgiye etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 35,683, P: ,000) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir.

Özellikle *"Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez."* seçeneğine katılımın dini bilgilere ilgisi azalanlarda diğer değişkenlere göre çok yüksek olduğu ama *"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir."* seçeneğine katılımının ise diğer değişkenlere göre önemli ölçüde düşüğü dikkat çekmektedir. Aynı grubun hadisin içerdiği bilgiyi o dönemin tecrübesini yansıttığı seçeneğine katılımının da önemli ölçüde yüksek çıktığı görülmektedir.

db | 49

Pandemi sürecinde hastalığa yakalanma durumu değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 6,649, P: ,880) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir. Yine de hadise dair cevaplar arasında yer alan *"Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse çörek otu her derde şifa olmalıdır."* şikkına katılım oranının kendisi hastalığa yakalananlarda, kendisi ve çevresindeki hiç kimsenin hastalığa yakalanmadığını söyleyenlere göre daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 3: Değişkenler Açısından 1 Numaralı Hadise Yaklaşım

1. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Şu çörek otunu kullanmaya devam edin, çünkü onda ölümden başka her hastalığa şifa vardır." Hadisi ile ilgili olarak sizin için uygun olan ifadeyi işaretleyiniz.													
		Bilimsel gerçeğe aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez.		Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse çörek otu her yerde şifa olmalıdır.		Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.		Hadiste geçen bilgiler o dönem insanının tecrübelerini yansıtmaktadır.		Diğer		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1. Dini Bilgilere İlgide Değişiklik	Evet, arttı.	6	1,9 %	145	45,2 %	102	31,8 %	60	18,7 %	8	2,5 %	321	100,0 %
	Evet, azaldı.	6	20,0 %	10	33,3 %	5	16,7 %	8	26,7 %	1	3,3 %	30	100,0 %
	Hayır, değişmedi.	8	2,8 %	124	44,0 %	73	25,9 %	68	24,1 %	9	3,2 %	282	100,0 %
	Toplam	20	3,2 %	279	44,1 %	180	28,4 %	136	21,5 %	18	2,8 %	633	100,0 %
2. Covid Hastalığı Geçirme Durumu	Ben	1	3,6 %	15	53,6 %	6	21,4 %	6	21,4 %	0	0,0 %	28	100,0 %
	Yakınlarım	11	3,1 %	154	43,4 %	101	28,5 %	77	21,7 %	12	3,4 %	355	100,0 %
	Ben ve yakınlarım	2	1,4 %	66	45,5 %	44	30,3 %	30	20,7 %	3	2,1 %	145	100,0 %
	Hiç kimse	6	5,7 %	44	41,9 %	29	27,6 %	23	21,9 %	3	2,9 %	105	100,0 %
3. Hastalıklarla İlgili Hadisleri Merak Ve Araştırma Durumu	Evet	3	1,1 %	116	42,5 %	92	33,7 %	52	19,0 %	10	3,7 %	273	100,0 %
	Hayır	15	5,4 %	121	43,7 %	69	24,9 %	64	23,1 %	8	2,9 %	277	100,0 %
	Kararsızım	2	2,4 %	42	50,6 %	19	22,9 %	20	24,1 %	0	0,0 %	83	100,0 %
4. Covid 19 Aşısına Dair Tutum	Aşı oldum.	0	0,0 %	25	46,3 %	12	22,2 %	14	25,9 %	3	5,6 %	54	100,0 %
	Sıramı bekliyorum aşı olacağım.	8	3,8 %	96	45,3 %	55	25,9 %	49	23,1 %	4	1,9 %	212	100,0 %
	Kararsızım, araştırıyorum.	5	2,4 %	91	43,8 %	63	30,3 %	45	21,6 %	4	1,9 %	208	100,0 %
	Aşı olmayacağım.	7	4,4 %	67	42,1 %	50	31,4 %	28	17,6 %	7	4,4 %	159	100,0 %
	Toplam	20	3,2 %	279	44,1 %	180	28,4 %	136	21,5 %	18	2,8 %	633	100,0 %

Salgın sürecinin hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırmaya etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 18,376, P: ,019) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Özellikle süreç sebebiyle konu ile ilgili hadislerle meraklarının arttığını ve araştırmaya başladıklarını söyleyenlerin "*Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.*" seçeneğine katılımları en üst düzeyde iken diğer seçeneklere katılımlarının ise en düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonucun, hadisleri araştıranların söz konusu hadisin vahiy kaynaklı olduğuna yönelik inançlarının arttığını gösterdiği söylenebilir.

Pandemi sürecinde Covid aşısına dair tutum değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 11,266, P: ,506) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir. Veriler daha detaylı olarak incelendiğinde aşı olanların "*Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.*" seçeneğine katılım oranlarının diğer katılımcılara göre daha düşük düzeyde olduğu ancak "*Hadiste geçen bilgiler o dönem insanının tecrübelerini yansıtmaktadır.*" seçeneğinin katılımlarının ise en yüksek düzeyde olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla aşı olanların olmayacaklarını söyleyenlere göre daha çok akılcı bir şekilde düşündükleri ve hadisin içerdiği bilgileri döneme ait bilgi olarak değerlendirdikleri söylenebilir.

Tablo 4: Değişkenler Açısından 2 Numaralı Hadise Yaklaşım

2. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Yüce Allah İnsanlar topluca günah işlediklerinde, öğüt alıp tövbe etsinler diye onlara salgın bir bela gönderir. İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak ilkesini terk ettiklerinde, onları evlerinden dışarı çıkamayacakları duruma düşürür. Allah'ı anmayı unuttuklarında ise, dünyadan lezzet almasınlar diye ölüm korkusunu onların arasında yaygınlaştırır..." hadisi ile ilgili olarak sizin için uygun olan ifadeyi işaretleyiniz.													
	Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazımdır. Eğer sahihse doğrudur.		Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için peygamber böyle bir söz söylemez.		Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.		Hadiste geçen bilgiler o dönem insanının tecrübelerini yansıtmaktadır.		Diğer		Toplam		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1. Dini Bilgilere İlgide	Evet, arttı.	164	51,1%	7	2,2%	131	40,8%	15	4,7%	4	1,2%	321	100,0%
	Evet, azaldı.	14	46,7%	3	10,0%	9	30,0%	4	13,3%	0	0,0%	30	100,0%

Değişiklik	Hayır, değişmedi.	152	53,9%	4	1,4%	104	36,9%	18	6,4%	4	1,4%	282	100,0%
	Toplam	330	52,1%	14	2,2%	244	38,5%	37	5,8%	8	1,3%	633	100,0%
2.Covid Hastalığı Geçirme Durumu	Ben	15	53,6%	2	7,1%	8	28,6%	3	10,7%	0	0,0%	28	100,0%
	Yakınlarım	186	52,4%	11	3,1%	130	36,6%	22	6,2%	6	1,7%	355	100,0%
	Ben ve yakınlarım	74	51,0%	0	0,0%	68	46,9%	1	0,7%	2	1,4%	145	100,0%
	Hiç kimse	55	52,4%	1	1,0%	38	36,2%	11	10,5%	0	0,0%	105	100,0%
3. Hastalıklarla İlgili Hadisleri Merak Ve Araştırma Durumu	Evet	113	41,4%	5	1,8%	134	49,1%	17	6,2%	4	1,5%	273	100,0%
	Hayır	167	60,3%	6	2,2%	84	30,3%	17	6,1%	3	1,1%	277	100,0%
	Kararsızım	50	60,2%	3	3,6%	26	31,3%	3	3,6%	1	1,2%	83	100,0%
4. Covid 19 Aşısına Dair Tutum	Aşı oldum.	31	57,4%	2	3,7%	17	31,5%	2	3,7%	2	3,7%	54	100,0%
	Sıramı bekliyorum aşı olacağım.	123	58,0%	5	2,4%	68	32,1%	15	7,1%	1	0,5%	212	100,0%
	Kararsızım, araştırıyorum.	101	48,6%	5	2,4%	90	43,3%	11	5,3%	1	0,5%	208	100,0%
	Aşı olmayacağım.	75	47,2%	2	1,3%	69	43,4%	9	5,7%	4	2,5%	159	100,0%
	Toplam	330	52,1%	14	2,2%	244	38,5%	37	5,8%	8	1,3%	633	100,0%

Salgın sürecinde yaşananların katılımcıların Hz. Peygamber'in, *"Yüce Allah insanlar topluca günah işlediklerinde, öğüt alıp tövbe etsinler diye onlara salgın bir bela gönderir. İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak ilkesini terk ettiklerinde, onları evlerinden dışarı çıkamayacakları duruma düşürür. Allah'ı anmayı unuttuklarında ise, dünyadan lezzet almasınlar diye ölüm korkusunu onların arasında*

yaygınlaştırır..." hadisine bakışlarına etkilerini ele alan tabloya baktığımızda,

Salgın sürecinin dini bilgilere olan ilgiye etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (x^2 : 14,843, P: ,062) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir. Ancak veriler detaylı olarak incelendiğinde *"Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez."* Seçeneğine katılımın dini bilgilere ilgisi azalanlarda diğer değişkenlere göre çok yüksek olduğu ama *"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir."* seçeneğine katılımlarının ise diğer değişkenlere göre önemli ölçüde düştüğü dikkat çekmektedir. Aynı grubun hadisin içerdiği bilgiyi o dönemin tecrübesini yansıttığı seçeneğine katılımlarının da önemli ölçüde yüksek çıktığı görülmektedir.

Pandemi sürecinde hastalığa yakalanma durumu değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (x^2 : 26,054, P: ,011) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Cevaplar detaylı olarak değerlendirildiğinde, *"Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse doğrudur."* ve *"Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez."* şıklarına katılım oranlarının kendisi hastalığa yakalananlarda, kendisi ve çevresinde ki hiç kimsenin hastalığa yakalanmadığını söyleyenlere göre daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Salgın sürecinin hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırmaya etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (x^2 : 26,363, P: ,001) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Özellikle süreç sebebiyle konu ile ilgili hadislere meraklarının arttığını ve araştırmaya başladıklarını söyleyenlerin *"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir."* Seçeneğine katılımları en üst düzeyde iken *"Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse doğrudur."* Seçeneğine katılımının ise en düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonucun, hadisleri araştıranların söz konusu hadisin ilahi kaynaklı olduğuna yönelik inançlarının arttığını gösterdiği söylenebilir.

Pandemi sürecinde Covid aşısına dair tutum değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (x^2 : 17,056, P: ,147) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir. Veriler daha detaylı olarak incelendiğinde aşılı olanların *"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir."* seçeneğine katılım

oranlarının diğer katılımcılara göre daha düşük düzeyde olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 5: Değişkenler Açısından 3 Numaralı Hadise Yaklaşım

		3. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Mallarınızı zekatla koruyunuz. Hastalarınızı sadaka ile tedavi ediniz. Belaları da dua ile karşılayınız." hadisi ile ilgili olarak size uygun olan ifadeyi işaretleyiniz.									
		Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse sadaka vermek hastalıkları tedavi eder.		Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için peygamber böyle bir söz söylemez.		Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.		Hadiste geçen bilgiler o dönem insanının tecrübelerini yansıtmaktadır.		Diğer	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1.Dini Bilgilere İlgide Değişiklik	Evet, arttı.	113	35,2%	3	0,9%	190	59,2%	11	3,4%	4	1,2%
	Evet, azaldı.	7	23,3%	2	6,7%	14	46,7%	6	20,0%	1	3,3%
	Hayır, değişmedi.	119	42,2%	4	1,4%	136	48,2%	13	4,6%	10	3,5%
	Toplam	239	37,8%	9	1,4%	340	53,7%	30	4,7%	15	2,4%
2.Covid Hastalığı Geçirme Durumu	Ben	10	35,7%	0	0,0%	16	57,1%	1	3,6%	1	3,6%
	Yakınlarım	135	38,0%	7	2,0%	186	52,4%	18	5,1%	9	2,5%
	Ben ve yakınlarım	52	35,9%	0	0,0%	87	60,0%	3	2,1%	3	2,1%
	Hiç kimse	42	40,0%	2	1,9%	51	48,6%	8	7,6%	2	1,9%
3. Hastalıklarla İlgili Hadisleri Merak Ve Araştırma Durumu	Evet	85	31,1%	1	0,4%	172	63,0%	12	4,4%	3	1,1%
	Hayır	116	41,9%	7	2,5%	126	45,5%	17	6,1%	11	4,0%
	Kararsızım	38	45,8%	1	1,2%	42	50,6%	1	1,2%	1	1,2%
4. Covid 19 Aşısına Dair Tutum	Aşı oldum.	27	50,0%	0	0,0%	23	42,6%	1	1,9%	3	5,6%
	Sıramı bekliyorum aşı olacağım.	92	43,4%	5	2,4%	100	47,2%	11	5,2%	4	1,9%

Karar-sızım, araştı-riyo-rum.	67	32,2%	3	1,4%	126	60,6%	10	4,8%	2	1,0%
Aşı ol-maya-cağım.	53	33,3%	1	0,6%	91	57,2%	8	5,0%	6	3,8%
Toplam	239	37,8%	9	1,4%	340	53,7%	30	4,7%	15	2,4%

Salgın sürecinde yaşananların katılımcıların Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*Mallarınızı zekatla koruyunuz. Hastalarınızı sadaka ile tedavi ediniz. Belaları da dua ile karşılayınız.*" hadisine bakışlarına etkilerini ele alan tabloya baktığımızda,

Salgın sürecinin dini bilgilere olan ilgiye etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 33,065, P: ,000) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Veriler detaylı olarak incelendiğinde ise "*Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez.*" seçeneğine katılımın dini bilgilere ilgisi azalanlarda diğer değişkenlere göre çok yüksek olduğu ama "*Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.*" seçeneğine katılımlarının ise diğer değişkenlere göre önemli ölçüde düşük çıktığı dikkat çekmektedir. Aynı grubun hadisin içerdiği bilgiyi o dönemin tecrübesini yansıttığı seçeneğine katılımlarının da önemli ölçüde yüksek çıktığı görülmektedir.

Pandemi sürecinde hastalığa yakalanma durumu değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 10,008, P: ,615) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir.

Salgın sürecinin hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırmaya etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 27,136, P: ,001) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Özellikle süreç sebebiyle konu ile ilgili hadislerle meraklarının arttığını ve araştırmaya başladıklarını söyleyenlerin "*Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.*" seçeneğine katılımları en üst düzeyde iken "*Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse sadaka vermek hastalıkları tedavi eder.*" seçeneğine katılımının ise en düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Pandemi sürecinde Covid aşısına dair tutum değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 21,007, P: ,050)

anamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Veriler daha detaylı olarak incelendiğinde aşı olanların "Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir." seçeneğine katılım oranının diğer katılımcılara göre en düşük düzeyde olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 6: Değişkenler Açısından 4 Numaralı Hadise Yaklaşım

		Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse doğrudur.		Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için peygamber böyle bir söz söylemez.		Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.		Hadiste geçen bilgiler o dönem insanının tecrübelerini yansıtmaktadır.		Diğer		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1. Dini Bilgilere İlgide Değişiklik	Evet, arttı.	161	50,2%	19	5,9%	83	25,9%	51	15,9%	7	2,2%	321	100,0%
	Evet, azaldı.	14	4,67%	3	10,0%	6	20,0%	6	20,0%	1	3,3%	30	100,0%
	Hayır, değişmedi.	123	43,6%	25	8,9%	64	22,7%	50	17,7%	20	7,1%	282	100,0%
	Toplam	298	47,1%	47	7,4%	153	24,2%	107	16,9%	28	4,4%	633	100,0%
2. Covid Hastalığı Geçirme Durumu	Ben	12	42,9%	3	10,7%	7	25,0%	5	17,9%	1	3,6%	28	100,0%
	Yakınlarım	173	48,7%	22	6,2%	84	23,7%	63	17,7%	13	3,7%	355	100,0%
	Ben ve yakınlarım	65	44,8%	14	9,7%	38	26,2%	19	13,1%	9	6,2%	145	100,0%
	Hiç kimse	48	45,7%	8	7,6%	24	22,9%	20	19,0%	5	4,8%	105	100,0%
3. Hastalıklarla İlgili Hadisleri Meraklım Ve Araştırma Durumu	Evet	130	47,6%	13	4,8%	80	29,3%	42	15,4%	8	2,9%	273	100,0%
	Hayır	124	44,8%	23	8,3%	57	20,6%	57	20,6%	16	5,8%	277	100,0%
	Kararsızım	44	53,0%	11	13,3%	16	19,3%	8	9,6%	4	4,8%	83	100,0%
4. Covid 19 Aşısına Oldum.	Aşı	28	51,9%	3	5,6%	6	11,1%	9	16,7%	8	14,8%	54	100,0%

Dair Tutum	Sıramı bekliyorum aşı olacağım.	98	46,2%	17	8,0%	53	25,0%	38	17,9%	6	2,8%	212	100,0%
	Kararsızım, araştırıyorum.	92	44,2%	13	6,2%	53	25,5%	40	19,2%	10	4,8%	208	100,0%
	Aşı olmayacağım.	80	50,3%	14	8,8%	41	25,8%	20	12,6%	4	2,5%	159	100,0%
	Toplam	298	47,1%	47	7,4%	153	24,2%	107	16,9%	28	4,4%	633	100,0%

Salgın sürecinde yaşananların katılımcıların Hz. Peygamber'e isnad edilen,

"Bulaşıcılık / hastalığın bulaşması diye bir şey yoktur." buyurdu. Bedevî, köylü bir adam: "Ya Rasulallah! Biz uyuz olmuş bir keçiyi davarların arasına koyduğumuzda onların hepsi uyuz oluyor." deyince, Peygamberimiz (s.a.s.) "Peki o ilk hayvanı kim uyuz etmişti?" diye cevap verdi."

hadise bakışlarına etkilerini ele alan tabloya baktığımızda,

db | 57

Salgın sürecinin dini bilgilere olan ilgiye etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 13,000, P: ,112) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir. Veriler detaylı olarak incelendiğinde ise *"Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez."* Seçeneğine katılımın dini bilgilere ilgisi azalanlarda diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu ama *"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir."* seçeneğine katılımlarının ise diğer katılımcılara göre önemli düşük çıktığı dikkat çekmektedir. Aynı grubun hadisin içerdiği bilgiyi o dönemin tecrübesini yansıttığı seçeneğine katılımlarının da yüksek çıktığı görülmektedir.

Pandemi sürecinde hastalığa yakalanma durumu değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 6,255, P: ,903) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Veriler detaylı olarak değerlendirildiğinde ise hastalığa yakalananların *"Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez."* seçeneğine katılımlarının hastalığa yakalanmayanlara göre daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Salgın sürecinin hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırmaya etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından

katılımcılarda (χ^2 : 20,650, P: ,008) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Özellikle süreç sebebiyle konu ile ilgili hadislerle meraklarının arttığını ve araştırmaya başladıklarını söyleyenlerin "*Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.*" seçeneğine katılımları en üst düzeyde iken "*Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez.*" seçeneğine katılımları ise en düşük düzeydedir.

Pandemi sürecinde Covid aşısına dair tutum değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 24,680, P: ,016) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Veriler daha detaylı olarak incelendiğinde aşı olanların "*Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.*" seçeneğine katılım oranlarının diğer katılımcılara göre en düşük düzeyde olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 7: Değişkenler Açısından 5 Numaralı Hadise Yaklaşım

		5. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Bir yerde veba ve benzeri, herhangi bir bulaşıcı hastalık olduğunu işittiğiniz zaman, o yere girmeyiniz. Bulduğunuz yerde böyle bulaşıcı bir hastalık varsa, oradan da çıkıp kaçmayınız." Hadisi ile ilgili olarak sizin için uygun olan ifadeyi işaretleyiniz.									
		Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse doğrudur.		Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için peygamber böyle bir söz söylemez.		Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir.		Hadiste geçen bilgilerin insanın tecrübelerini yansıtmaktadır.		Diğer	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1. Dini Bilgilere İlgide Değişiklik	Evet, arttı.	237	73,8%	24	7,5%	44	13,7%	12	3,7%	4	1,2%
	Evet, azaldı.	24	80,0%	1	3,3%	5	16,7%	0	0,0%	0	0,0%
	Hayır, değişmedi.	208	73,8%	22	7,8%	40	14,2%	6	2,1%	6	2,1%
	Toplam	469	74,1%	47	7,4%	89	14,1%	18	2,8%	10	1,6%
2. Covid Hastalığı Geçirme Durumu	Ben	22	78,6%	1	3,6%	4	14,3%	0	0,0%	1	3,6%
	Yakınlarım	256	72,1%	26	7,3%	56	15,8%	12	3,4%	5	1,4%
	Ben ve yakınlarım	117	80,7%	11	7,6%	13	9,0%	2	1,4%	2	1,4%
	Hiç kimse	74	70,5%	9	8,6%	16	15,2%	4	3,8%	2	1,9%
3. Hastalıklarla İlgili Hadisleri Merak ve Araştırma Durumu	Evet	187	68,5%	22	8,1%	49	17,9%	11	4,0%	4	1,5%
	Hayır	218	78,7%	21	7,6%	28	10,1%	4	1,4%	6	2,2%
	Kararsızım	64	77,1%	4	4,8%	12	14,5%	3	3,6%	0	0,0%
	Aşısı oldum.	38	70,4%	3	5,6%	9	16,7%	3	5,6%	1	1,9%

4. Covid 19 Aşısına Dair Tutum	Sıramı bekliyorum aşı olacağım.	151	71,2%	20	9,4%	31	14,6%	7	3,3%	3	1,4%
	Kararsızım, araştırıyorum.	161	77,4%	13	6,2%	27	13,0%	2	1,0%	5	2,4%
	Aşı olmayacağım.	119	74,8%	11	6,9%	22	13,8%	6	3,8%	1	0,6%
	Toplam	469	74,1%	47	7,4%	89	14,1%	18	2,8%	10	1,6%

Salgın sürecinde yaşananların katılımcıların Hz. Peygamber'in *"Bir yerde veba ve benzeri, herhangi bir bulaşıcı hastalık olduğunu işitdiğiniz zaman, o yere girmeyiniz. Bulduğunuz yerde böyle bulaşıcı bir hastalık varsa, oradan da çıkıp kaçmayınız."* hadisine bakışlarına etkilerini ele alan tabloya baktığımızda,

Salgın sürecinin dini bilgilere olan ilgiye etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 4,557, P: ,804) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir. Veriler detaylı olarak incelendiğinde ise *"Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez."* Seçeneğine katılımın dini bilgilere ilgisi azalanlarda diğer değişkenlere göre çok düşük olduğu ama *"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir."* seçeneğine katılımlarının ise diğer değişkenlere göre yüksek çıktığı dikkat çekmektedir. Aynı grubun hadisin içerdiği bilgiyi o dönemin tecrübesini yansıttığı seçeneğine hiç katılmadıkları görülmektedir.

db | 59

Pandemi sürecinde hastalığa yakalanma durumu değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 9,050, P: ,699) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir.

Salgın sürecinin hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırmaya etkisi değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 14,354, P: ,073) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir. Özellikle süreç sebebiyle konu ile ilgili hadislere meraklarının arttığını ve araştırmaya başladıklarını söyleyenlerin

"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir." Seçeneğine katılımları en üst düzeyde iken *"Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse doğrudur."*

seçeneğine katılımının ise en düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Pandemi sürecinde Covid aşısına dair tutum değişkeninin söz konusu hadisi algılama açısından katılımcılarda (χ^2 : 9,484, P: ,661) anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada yer alan değişkenlerden iş durumu değişkeninin ve rivayetlerin sıhhat durumunun katılımcılarda anlamlı bir farklılığa yol açmadığı anlaşılmaktadır.

Dini bilgilere olan ilgi değişkeni açısından incelendiğinde iki rivayetin katılımcılarda anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Bunlar *"Şu çörek otunu kullanmaya devam edin..."* ile *"Mallarınızı zekatla koruyunuz..."* rivayetleridir. Bu rivayetlerle ilgili olarak *"Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez."* seçeneğine katılımın dini bilgilere ilgisi azalanlarda diğer değişkenlere göre çok yüksek olduğu; bununla birlikte *"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir."* seçeneğine katılımlarının ise diğer değişkenlere göre önemli ölçüde düştüğü dikkat çekmektedir. Aynı grubun hadisin içerdiği bilgiyi o dönemin tecrübesini yansıttığı seçeneğine katılımlarının da önemli ölçüde yüksek çıktığı görülmektedir.

60 | db

Bu rivayetlere bakıldığında yaşanan pandemi sürecinde rivayetlerde ifade edilen hususların pratik karşılıklarının tecrübe edilememesinin bu durumda etkili olduğu ifade edilebilir. Covid 19 pandemi sürecinde çörek otu kullanımının hastalığa çare olmadığı görülmüş, zekât ve sadaka veren kişilerin de bu hastalık sebebiyle vefat ettiği müşahede edilmiştir. Bu durum, ilgili rivayetler yaşanan tecrübelerle aykırı olarak görüldüğünden olsa gerek, pandemi sürecinin izahını dini bilgi alanında arama eğiliminde olmayan kişilerin hadisleri kabul etmemesine sebep olmuş gibi görünmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde ilgili rivayetlerin vahiy kaynaklı olduğuna katılım oranı da bu grupta benzer bir şekilde azalmıştır. Dolayısı ile salgınla ilgili rivayetlerin mahiyetinin yaşanan hastalıkların tedavisi veya önlenmesi şeklinde pratik sonuç ifade etmesi, konuyu zaten dini bir mesele olarak algılama eğiliminde olmayanlar tarafından reddedilmesine sebep olmuştur. Yine aynı gerekçeyle olsa gerek bu süreçte dini bilgilere ilgi düzeyleri azalanların *"Bir yerde veba ve benzeri, herhangi bir bulaşıcı hastalık olduğunu işittiğiniz zaman, o yere girmeyiniz."* hadisini kabul oranlarının diğerlerinden bariz bir şekilde yüksek olduğu da görülmektedir. Zira burada yer alan bilginin bilimsel olarak doğruluğu ispatlanmıştır.

Diğer rivayetler ise yaşanan pandemi sürecinin daha çok dini izahları sadedinde olduğundan olsa gerek verilen cevaplarda dini bilgiye olan ilginin azalması veya artmasının ciddi bir fark oluşturmadığı görülmüştür.

Pandemi sürecinde hastalığa yakalanma değişkeni açısından verilen cevaplar incelendiğinde *"Yüce Allah insanlar topluca günah işlediklerinde, öğüt alıp tövbe etsinler diye onlara salgın bir bela gönderir..."* rivayetine dair anlamlı bir farklılık gözlemlenmektedir. Bu rivayetin sahih olup olmadığına bakmak lazım şeklinde tereddüt ifade eden seçeneğin kendisi hastalığa yakalananlarda, kendisi veya çevresindeki hiç kimsenin hastalığa yakalanmadığını söyleyenlere göre daha yüksek oranda tercih edildiği anlaşılmaktadır. Yine aynı farklılığın *"Bulaşıcılık / hastalığın bulaşması diye bir şey yoktur."* rivayetinde de ortaya çıktığı görülmektedir. Kendisi hastalığa yakalananların *"Bilimsel gerçeklere aykırı olduğu için Peygamber Efendimiz böyle bir söz söylemez."* seçeneğine katılımlarının hastalığa yakalanmayanlara göre daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Çörek otu ile ilgili rivayete yaklaşımda hastalığa yakalanma değişkeni katılımcılarda anlamlı düzeyde bir farklılığa yol açmamaktadır. Ancak hastalığa yakalananların yakalanmayanlara nispetle rivayetin sahih olup olmadığına bakmak gerektiğine dair seçeneği daha çok tercih ettikleri görülmektedir.

Bu durum yaşanan hastalık tecrübesinin covid salgınının inkârı anlamına gelebilecek rivayetleri kabule yanaşmadığı veya şüphe ile yaklaştığını göstermektedir. Zira ilgili rivayetlerin zahiri ve parçacı olarak ifade ettikleri anlam mevcut yaşantıya aykırı olarak değerlendirilmekte ve rivayetlerin bu zahiri anlamları reddedilmektedir.

Salgın sürecinin hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırmaya etkisi açısından verilen cevaplar incelendiğinde çoğunlukla anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yaşanan salgın tecrübesinin hadislere ilgi ve meraklarını artırdığını ifade eden kişilerin *"Bu hadis Hz. Peygamber'in Allah'tan öğrendiği bir bilgiyi ihtiva etmektedir."* şeklinde ilgili rivayetin vahiy kaynaklı olduğunu ifade eden seçeneği tercihleri diğerlerine oranla daha yüksek çıkmaktadır. Yine aynı grubun *"Bu hadisin sahih olup olmadığına bakmak lazım. Eğer sahihse doğrudur."* şeklinde şüphe ifade eden seçeneklere katılımları ise en az düzeyde gerçekleşmektedir. Bu durum hastalıklar ile dini bilgi arasında ilgi kuran kişilerin hastalıklarla ilgili hadislere yöneldiği ve ilgili rivayetler yaşanan tecrübelerle aykırı olsa bile bunların vahiy

kaynaklı olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatinde oldukları şeklinde yorumlanabilir. Böyle olunca hastalıklarla ilgili rivayetler bilimsel bilgilerle çelişse bile bunları kabul yaklaşımının ilgili kesimde ön plana çıktığı görülmektedir.

Covid aşısı olma değişkeni açısından verilen cevaplar da aşılı olanların bu rivayetlerin vahiy kaynaklı olduğuna dair seçeneğe en az katılım sağladıkları; "*Hadiste geçen bilgiler o dönem insanının tecrübelerini yansıtmaktadır.*" seçeneğine ise en çok katılım sağlayanlar olduğu görülmektedir.

Bütün bu değerlendirmeler neticesinde insanların yaşanan salgın tecrübesine yaklaşımlarının ilk olarak mevcut duruma dair algıları tarafından şekillendiğini söyleyebiliriz. Hastalıkların ilahi yönü olduğunu düşünen kişilerin hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırma istekleri artmıştır ve bu kişiler rivayetlerde ifade edilen bilgilerin çoğunlukla vahiy kaynaklı olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Ancak salgın hastalıkların dini bilgi alanıyla ilgili olmadığını düşünüp dolayısıyla hastalıklarla ilgili hadisleri merak ve araştırma isteği oluşmayan kişilerin ise bu rivayetlere şüphe ile yaklaştıkları, vahiy kaynaklı olduklarını kabule yanaşmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak hastalığı bizzat tecrübe edenlerin ise ilgili rivayetlere yaklaşımlarının daha rasyonel ve şüpheli olarak yansıdığı, hadisleri zahiri olarak anlamaya yanaşmadıkları ifade edilebilir.

Bütün bu veriler ışığında yaşanan tecrübelerin geçmişte de günümüzde de hadis metinlerine yaklaşım açısından önemli etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle salgın hastalık gibi insanları çok ağır bir şekilde etkileyen tecrübeleri yaşayan kişilerin hadis metinlerine yaklaşımda daha rasyonel bir tavır içine girdikleri ve bilimsel olarak izahı mümkün olmayan rivayetleri kabule dair tereddütlü bir tavır içine girdikleri; bu bilgilerin ya kabul edilemeyeceği veya ilgili dönemin tecrübelerini yansıttığı kanaatini izhar ettikleri görülmektedir. Bunun aksine hastalık tecrübesini yakinen yaşamayanların ise mevcut durum ve bilimsel bilgilerle uyuşmasa da eğer salgın hastalıkların din ile ilgili olduğunu düşünüyorlarsa, hadis metinlerinin de vahiy kaynaklı olduğu kanaatine sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Nihayetinde hadis rivayetinin bir iletişim faaliyeti olduğunu söylenebilir. Zira belli bir mesajın vasıtalarla hedef kitleye ulaştırılması yönü itibarıyla hadis rivayeti de aslında bir iletişim faaliyet olarak tanımlanabilir. Bu çerçeveden bakılınca Hz. Peygamber'in sünnetinin en önemli taşıyıcı kodları olan hadis metinlerinin hedef kitlelere sağlıklı

bir şekilde iletilmesi açısından hedef kitlenin yaşamış oldukları tecrübeleri de hesaba katıp bu duruma uygun bir strateji belirlemenin gerekli olduğu ifade edilebilir. Aksi taktirde Hz. Peygamber'in sünnetini günümüze sağlıklı bir şekilde taşımak mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Andrew Nikiforuk. *Maşherin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Atmaca, Veli. *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*. İstanbul: Gerekli Kitap, 2011.
- Ayar, Mesut. *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2005.
- Aykan, Bahar - Onur Bilginer (ed.). *Salgın Halleri Covid-19 ve Toplumsal Eşsizlikler*. Ankara: Nika Yayınevi, 2021.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Şu'abu'l-İmân*. thk. Muhammed Besyûnî Zağlûl. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il. *Sahih*. thk. 'Izzuddîn Dali vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Burcu Kurt, İsmail Yaşayanla (ed.). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017.
- Creswell, J. W. - Plano Clark, V. L. *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. London: Sage Publications Ltd., 2011.
- Çüçen, Abdulkadir. *Bilgi Felsefesi*. İstanbul: Asa Kitabevi, 2009.
- Donahue, Michael J. vd. "Din, Tutumlar ve Sosyal Davranış". *Din ve Maneviyat Psikolojisi -Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları-*. 541-572, 2013.
- Eraslan, Abdulvasıf. "Tâ'ûn Rivayetleri Çerçevesinde Hadis Şârihlerinin Hz. Peygamberin Karantina Tavsiyesine Yönelik Yaklaşımları". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XI/25 (2020), 487-511.
- Eren, Muhammed Emin. "Bir Hadis Beş Yorum: 73 Fırka Hadisine Farklı Bazı Yaklaşımlar". *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XXIX/2 (2018), 331-347.
- Ertürk, Yıldız Dilek. *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, ts.
- Görgün, Tahsin. *Anlam ve Yorum: Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması*. İstanbul: Gelecek Yayınları, 2003.
- Gültekin, Mehmet Bekir. "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Din Görevlileri-Cami-Cemaat İlişkileri (Ankara/Yenimahalle Örneği)". *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/2 (2020), 131-164.
- Gürler, Kadir. *Ehl-i Hadisin Düşünce Yapısı: İlk Dönem Ehl-i Hadis Örneği*. Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibbuddin Hatib. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer. *Bezlü'l-mâ'ûn fi fazli't-tâ'ûn*. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1991.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid. *Sünen*. thk. 'Imâdu't-Tayyâr vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2010.
- İbn Melek, Abdullatif b. Abdulazîz. *Mebâriku'l-eshâr şerhu Meşâriki'l-Envâr*. thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdulkâsûd. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1995.
- Kallek, Cengiz (ed.). "Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı". 567. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- Kandemir, Fatih. "Bazı Demografik Değişkenler Bağlamında Covid-19 Pandemi Neslinin Dindarlık ve Ölümlü Kaygısı İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/ Tokat İlmîyat Dergisi* VIII/1 (2020), 99-129.

- Kavas, Erkan. "Dini Tutum - Stresle Başa Çıkma İlişkisi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 37 (2013), 143-167.
- Kaya, Süleyman. "Covid-19 Pandemi Süreci ve Sonrasına Kur'ân Temelli Yaklaşım". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* IV/3 (2020), 1-29.
- Kesgin, Salih. *Hadisleri Anlama Sorunu*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Kılıç, Orhan. *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, 2004.
- Koca, Suat. "İbn Melek'in Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr'ındaki Şerh Yöntemi ve Eserin Hadis Şerh Literatüründeki Yeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/1 (01 Nisan 2012), 1-34.
- Kurt, İsmail. "Bezlü'l-Mâûn Fadli't-Tâûn Adlı Eseri Çerçevesinde Veba Hastalığı". *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi: Akademik - US* IV/1 (2020), 103-114.
- Mahmoud, Ramy. "İbn Hacer el-'Askalânî'nin Veba-Tâun Gibi Salgın Hastalıklara Yaklaşımı". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* III/6 (2020), 67-86.
- Mhemit, Hüseyin el-. "İslâm Tarihi Boyunca Görülen Salgın Hastalıklar ve Alınan Önlemler". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8 (2020), 123-137.
- Mühürlü Güller. "Peygamber Efendimiz (s.a.v) Yüce ALLAH İnsanlar topluca günah işlediklerinde, öğüt alıp tövbe etsinler diye onlara salgın bir bela gönderir. Emr-i bi'l-maruf ile Nehy-i ani'l-münker (iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak) +". Tweet. @GullerMuhurlu (blog), 26 Mart 2020. <https://twitter.com/GullerMuhurlu/status/1242927423340994560>
- Şakir Mahmut Abdu'l-Muni. *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtuhu ve dirasetun fi menhecîhi ve mevaridihi fi kitabîhi'l-İsâbe*. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1997.
- Temir, Hakan - Mhemit, Hüseyin el-. "Emevî İktidarın Kuruluş ve Yıkılışında Salgın Hastalıkların Etkisi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XX/2 (2020), 933-960.
- Uyar, Ahmet. "Hadisleri/Sünneti Anlamada Farklı Yaklaşımlar (Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Ekolleri)". *Bilimname: Düşünce Platformu* II/5 (Şubat 2004), 29-44.
- Yamaç, Muhammed. "Religious and Social Impacts in Turkey During the Coronavirus Pandemic". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VIII/1 (2021), 65-84.
- Yaşar, Mehmet Aziz. "Pandemik Hastalıklar ve Karantina Üzerine Fıkhî Bir Analiz". *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences* VI/29 (2020), 463-479.
- <https://tubitak.gov.tr>. "Covid 19 ve Toplum". Erişim 17 Ekim 2021. https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf

The Effect of Experiences on Approaches to Ḥadīth Texts: Pandemic Sample

Abdulahap ÖZSOY*

Extended Abstract

Many factors ranging from the biological properties of a person to their current socio-economic circumstances or psychological states function in a less or more determinant way in their relationship to the world outside them. It is unlikely to state that approaches towards religious texts are independent of these factors within this frame.

Attitude is the first thing to determine our approach towards matters we experience in our daily lives. These attitudes, which have significant and directing effects on our approach to issues, have a three-dimensional structure, namely cognitive, emotional and behavioral. People's experiences, especially illnesses, can be listed under physiological factors.

It is known that there have been various approaches towards ḥadīth texts throughout history. Specifically, when the disputes between Ahl al- Ḥadīth and Ahl al-Ra'y are examined, it could be said that there lie cognitive and mental factors behind these different perspectives.

In this context, there would be different approaches between people who believe ḥadīth texts are the source of religion and therefore must be benefited from and those who take them as historical information.

This study aims to determine whether pandemics affect how ḥadīth texts are evaluated. The Covid-19 pandemic period, which we are currently living, provides a significant opportunity at this point. This is because the process makes it possible to research qualitatively and quantitatively on whether this worldwide outbreak has influenced the approach towards ḥadīth texts.

We do not have the chance to identify this kind of effect on society about the pandemics in the past. However, it might be possible to track these effects by looking at the scholars who experienced pandemics and those who did not. Within this frame, the ḥadīth scholars Ibn Hajar, who experienced a pandemic heavily, and Ibn Malak, who did not experience a pandemic, may be compared. When the books of both scholars are examined, Ibn Hajar is seen to differ from Ibn Malak in terms of the

* Assoc. Prof., Ataturk University Faculty of Theology, Erzurum, Turkey, avozsoy@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7408-5519>.

hadith interpretations and writing a specific book on the topic. This proves that pandemics in history significantly affected people's approach towards hadiths. It is impossible to determine the effects of pandemics on societies in the past. Yet, we have the chance to identify the society's approach towards hadith texts both in qualitative and quantitative ways, thanks to the Covid-19 pandemic that continues today. In this sense, via the questionnaire made as part of the research, it is discussed whether an experience such as the pandemic has affected people's views of hadith texts.

In the questionnaire used in the study, there are three parts which are personal information form, pandemic period evaluation form and approach to hadith evaluation form.

In the approach to hadith evaluation form, the five hadiths which were shared too often on the internet were asked.

The data obtained via interview form was evaluated using SPSS 20.0 analysis program.

When the demographical findings of the participants are considered, it is seen that 63.8% of them were women, 64.9% were married and 72.8% were aged between 21 and 44. When the distribution of the age groups is regarded, the minimum participation was from the group aged between 15 and 20 by 8.8%.

66 | db

When the demographic data is taken into consideration as a whole, it is remarkable that most of the participants are women, they have bachelor degrees or higher ones, they are between 21 and 45, they have educational occupations such as student, teacher, or academician, and they live in city centers and are from lower or middle-level income.

In the light of all these data, it is seen that the experiences people gained have significant effects in terms of people's approach to hadith texts. It is also seen that especially those who have had experiences that heavily affect people, such as a pandemic, have had a more rational attitude and have also had a hesitant approach towards accepting the riwāyas, which are not likely to be scientifically explained. They stated that these pieces of information either could not be taken or reflect the previous term's experience. Conversely, those who have not seriously experienced the illness are seen to have the belief that hadith texts are also revelational if they agree on the view that pandemics are related to religion, even though this contradicts with the current state and scientific knowledge.

Keywords: Experiences, comment, attitude, religion-science.

